

HADRIAN, CESARZ KOCHAJĄCY KULTURĘ GRECJI I EGIPITU

W roku 117 n.e. władzę nad Imperium Rzymskim przejmuje czterdziestojednoletni Publiusz Elusz Hadrian. Został on adoptowany przez cesarza Trajana i mianowany jego następcą. Nowy cesarz, w przeciwieństwie do swojego poprzednika, nie prowadził agresywnej polityki zagranicznej, mającej na celu powiększanie terytorium Cesarstwa. Hadrian skupiał się na ustalaniu i umacnianiu granic. Panował przez dwadzieścia jeden lat, z czego ponad połowę spędził w podróży po prowincjach Imperium. Można powiedzieć, iż miał w pewien sposób zakorzenioną słabość do wypraw i innych kultur. Prawdopodobnie pierwsze podróże odbył jeszcze ze swoimi rodzicami, odwiedzając m.in. Efez czy Smyrnę — jego ojciec sprawował urząd konsula (Birley 2002, 35). Hadrian za młodu pobierał nauki na najwyższym poziomie, czego skutkiem było jego gruntowne wykształcenie. Początkowo służył w armii pod rozkazami Trajana, który dbał o jego awanse. W 108 roku Hadrian objął urząd konsula, a także brał udział w bitwach w Armenii i Mezopotamii (Birley, 2002, 91).

Grecja zajmowała bardzo istotne miejsce w życiu Hadriana, był on filhellenem¹. Jego sympatia do kultury greckiej była widoczna w wielu dziedzinach jego życia. Najbardziej wyraźną oznaką jego uwielbienia dla tradycji kraju Achajów, było publiczne noszenie brody oraz togi. Jest on również pierwszym cesarzem, którego ukazywano na posągach w taki sposób (Kleiner 2009). Można to interpretować jako chęć popularyzacji przez niego „greckiego” stylu życia. Te tendencje widoczne są w architekturze z jego czasów np. wybudował w Rzymie świątynię Venus i Romy. Jest to jedna z najbardziej greckich budowli, jakie zostały wzniesione w stolicy Imperium Rzymskiego i nie nawiązuje w żaden sposób do typowych rzymskich świątyń. Prawdopodobnie została zaprojektowana przez samego cesarza, bowiem Hadrian był architektem-amatorem. Jej budowa rozpoczęła się przypuszczalnie w 121 roku n.e., kiedy to cesarz wrócił do stolicy z Syrii, w której to przebywał przez pierwsze lata swoich rządów. Założenie to zaprojektowane zostało dla dwóch bogiń. Posiadało także dwie cele, gdzie odwrócone do siebie stały dwa olbrzymie posągi Romy i Venus. Sama świątynia znajdowała się na podium, była otoczona kolumnami i schodami (Kleiner 2009).

Innym bardzo znanym budynkiem, powiązany z Hadrianem, jest Panteon. W przypadku tej świątyni „wszystkich bogów”, nie można mówić o jej greckości. Niewątpliwie była to budowla rzymska, jednak istnieją w niej delikatne nawiązania do kultury greckiej. Panteon wzniesiony zo-

¹ Jest to umiłowanie kultury starożytnej Grecji.

stał za czasów panowania Agryppy, ale w 80 roku n.e. strawił go pożar. Wielu cesarzy przed Hadrianem podejmowało się odbudowy świątyni, jednak to właśnie on doprowadził ją do końca (McEvan 1993, 53).

Świątynia składa się z rotundy, która stanowi główne pomieszczenie oraz portyku zbudowanego z trzyczędowej kolumnady w porządku korynckim, zwieńczonego tympanonem. Widoczne jest tu nawiązanie do ateńskiego Partenonu i chodzi tu tylko o wygląd portyku (Kleiner 2009). Średnica rotundy od wewnątrz wynosi 43,3 metry, a od zewnątrz — 57 metrów. Jest to budowla ceglana, w której wykorzystano grecki marmur jako okładzinę ścienną (McEvan 1993, 59).

W roku 124 n.e. Hadrian dotarł do Achai, poza kontrolą prowincji podróż ta była motywowana chęcią poznania kolebki architektury i sztuki, które cesarz tak ubóstwiał. Pierwszym przystankiem w kraju Greków była wyspa Rodos. Hadrian postanowił ustawić tam ponownie wielkiego Kolosa, który został powalony ponad trzy wieki wcześniej przez trzęsienie ziemi (Birley 2002, 260). Nie byłoby to zaskakujące, biorąc pod uwagę jego zamiłowanie do tradycji i kultury greckiej, gdyby jednak nie ogrom pracy i duże koszty tego przedsięwzięcia. Ponowne ustawienie Kolosa, jednego z symboli tej kultury, stanowi potwierdzenie jego wielkiego zamiłowania do greckiej historii i sztuki. Z tych ambitnych planów jednak nic nie wyszło.

Największe inwestycje zostały poczynione przez Hadriana w Atenach, jednak nie ignorował także pozostałych miast prowincji. Pausaniasz opisuje odbudowę szeregu świątyń na terenie Grecji, wśród których są: Abae, Mantinea i Magera (Boatwright 2000, 135-136). Były to świątynie ku czci Apollona — w Abae i Megarze oraz świątynia w Mantinea, dedykowana Posejdonowi Hippos (Birley 2002, 271). Szczegółem, na który Pausaniasz zwraca uwagę w swojej pracy jest to, że świątynia w Megarze była pierwotnie zbudowana z cegieł, ale Hadrian odbudował ją białym kamieniem (Ibidem, 168). Odtworzenie tych założeń można interpretować w różny sposób, np. jednym z najistotniejszych jest jego uwielbienie dla historii. Możemy przypuszczać, że chciał aby ślady lat minionych były trwale w miejscach, gdzie zbudowano je pierwotnie. W przypadku sanktuarium Posejdonia można dopatrzeć się jeszcze jednej zależności oraz można połączyć to ze sferą prywatnego życia cesarza — Mantinea (była metropolis w Bitynii), to prowincja, w której urodził się Antionous — jego faworyt (Boatwright 2000, 135-136).

Kolejnym przystankiem w podróży Hadriana po Grecji był Epidauros. Miasto to interesowało Hadriana prawdopodobnie ze względów religijnych. Został tam wzniesiony jego posąg (Højte 2000, 229), za pomocą którego określano cesarza „zbawcą i odnowicielem”. Później Hadrian odwiedził miasto Argos, gdzie zajął się budową akweduktu, który doprowadzał wodę do dolnych partii miasta, dając tym samym świadectwo tego, że dla cesarza poziom życia jego poddanych był bardzo ważny. W Argos znajdowały się również trzy łaźnie. Co prawda nie jest pewne, czy pochodzą one

z czasów Hadriana, ale jeśli założymy, że tak jest, to możemy powiedzieć, iż zadbał on o to zagadnienie kompleksowo. Cesarz jako wrażliwy człowiek nie mógł przejść obojętnie obok spalonego teatru, dlatego również i jego dobudowę zlecił (Spawforth, Walker 1986, 102-103).

Akwedukt i termy na Koryncie były jednym z wielu założeń filhelleńskiego programu budowlanego², który Hadrian wprowadzał na półwyspie greckim. Doprowadził wodę do domostw mieszkańców, co w znaczny sposób zmieniło jakość ich życia. Akwedukt mierzył 84/85 km, a jego przepustowość wynosiła 80 000 m³ na dzień (Lolos 1997, 300–301).

Ateny były miejscem, w którym wspomniany wcześniej program budowlany był najlepiej widoczny. Hadrian był fascynatem greckiej sztuki, dlatego nie jest dziwne, że podjął się dokończenia budowy świątyni Zeusa Olimpijskiego (Benjamin 1963, 57). Jego pomysłem był ostatni etap budowy kompleksu, a mianowicie wzniesienie okręgu świątynnego. W 128 roku n.e. podczas swojej drugiej wizyty w Atenach rozpoczął budowę Panteonu (Birley 2002, 325). Kolejną znaną inwestycją Hadriana w Atenach była Stoa, często określana jako biblioteka, ponieważ był to olbrzymi budynek, w którym prawdopodobnie przetrzymywano książki (Ibidem, 277), a założenie otoczone było setką marmurowych kolumn frygijskich. Stoa była wzorowana na bibliotece w Efezie, która została wybudowana w latach 110–120 (Sadurska 1980, 195). W roku 132 Hadrian zlecił budowę gimnazjonu, który podobnie jak biblioteka, miał sto kolumn pochodzących z libijskich kamieniołomów (Pauzaniusz 1.18.9).

W 130 roku cesarz dotarł do Egiptu, do Kanopos. W tym czasie na Nilu stacjonowała flota utworzona przez Augusta, która za czasów panowania cesarza Wespazjana, otrzymała nazwę *Classis Augusta Alexandina* i służyła mu w działaniach wojennych. W I wieku funkcja floty była już raczej porządkowa. Okręty miały dbać o spokój na wodach Egiptu (Adkins 2014, 73). Przybycie Hadriana na te tereny mogło być bardzo istotnym wydarzeniem, można więc sądzić, że był on eskortowany podczas swojej podróży właśnie przez okręty tej floty.

Kontynuując swoją podróż po Egipcie, Hadrian udał się w górę Nilu — centrum Egiptu i najlepsze miejsce obserwacji dawnego kraju faraonów. Podczas tej wizyty jednym z przystanków cesarza było Heliopolis, miasto boga słońca — wpierw Atuma, następnie Re, a potem Horusa (Birley 2002, 359). Z tym zespołem miejskim łączy się wiele wierzeń: od samego patrona, czyli boga słońca, który jak powszechnie wiadomo był jednym z najistotniejszych elementów wiary na terenach Egiptu (jeszcze na długo przed pojawieniem się tam Rzymian), aż po mit dotyczący Feniksa, którego domem miało być właśnie to miasto. Jest ono wspomniane w tradycyjnych opowieściach jako miejsce śmierci i ponownych narodzin Feniksa. W XIX wieku odkryto tam pra-

² Program mający na celu odbudowę, unowocześnienie miast i poprawę stanu życia społeczeństwa w prowincji Achaja.

ownie, w których istnieją przedstawienia ptaka *benu (bnw)*, które łączy się z klasycznym Feniksem (Van den Broek 1972, 14).

Następnie władca udał się do Oksyrynchos, w okolicach którego doszło do tragedii — w wodach Nilu utonął wspomniany wcześniej Antinous -faworyt cesarza. Najprawdopodobniej stało się to w trakcie obchodzenia święta rzeki w roku 130 n.e. (Sijpesteijn 1969, 111). Okoliczności śmierci nie są dokładnie znane. Mógł to być oczywiście nieszczęśliwy wypadek, ale może warto rozważyć inne możliwości, chociażby podawane przez Kasjusza Diona — złożenie się w ofierze (sam autor podaje to jako ewentualność, a nie jako fakt) (Birley 2002, 367). Hadrian po tym traumatycznym wydarzeniu nie zniechęcił się do „kraju faraonów”, wręcz przeciwnie — Egipt stał się dla niego wyjątkowo ważny, tak samo jak rzeka, w której utracił ukochanego.

Willa Hadriana w Tivoli była miejscem, gdzie cesarz mógł kolekcjonować pamiątki, w postaci budowli inspirowanych jego podróżami. Był to kompleks, który Hadrian budował przez całe swoje panowanie, czyli od 118 r. n.e. do 138 r. n.e. Było to także miejsce, gdzie właściciel rezydencji mógł bez żadnych ograniczeń spełniać się w roli architekta. Niektóre z powstałych tam budowli były kopiami innych w skali 1:1. Takim przykładem może być świątynia Wenus, którą Hadrian odtworzył (oryginalne założenie stało na wyspie Knidos). Kolumny dookoła są w porządku doryckim, a pośrodku stoi rzeźba bogini Wenus (Kleiner 2009).

Jedną z bardziej znanych budowli w Tivoli jest Kanopus, najprawdopodobniej też zaprojektowany przez cesarza. Składał się on z długiego basenu, który miał być odzwierciedleniem Nilu oraz holdem dla zmarłego w rzece Antinosa (McEven 1994, 53). Znajdował się tam również, symbolizujący Nil i Tybr, krokodyl, który miał być kolejnym pokłonem dla kraju faraonów. Na jednym z końców basenu wzniesiona została świątynia ku czci Serapisa, egipskiego boga zdrowia. Patrząc na wygląd kopuły, która miała dyniowaty kształt, można stwierdzić, iż była zdecydowanie bardziej w stylu rzymskim niż egipskim.

Kolejną wyjątkową budowlą jest tzw. Teatr Morski (*Teatro Marittimo*), który stoi na uboczu całego kompleksu w Tivoli. Była to okrągła wyspa o średnicy 24 metrów, otoczona fosą i kolumnadą, do której wnętrza prowadziły ukryte ścieżki (Ibidem, 57). Prawdopodobnie było to ustronne miejsce Hadriana, gdzie spędzał czas sam ze sobą lub w towarzystwie wybranych przez siebie towarzyszy.

Następnym założeniem w kompleksie był Złoty Pałac (*Piazzzo D'oro*), w którym możemy wyróżnić salę audiencyjną z kopułą, najprawdopodobniej najbardziej reprezentacyjne miejsce w willi. Wejście do budowli stanowił okrągły przedsionek z dyniowatym sklepieniem i dużą otwartą przestrzenią otoczoną kolumnadą (Kleiner 2009). Poza tym znajdowały się tam małe i wielkie termy, łaźnie z urządzeniem do kąpeli słonecznych, wieża widokowa oraz szpital (Sadurska 1980, 185).

Była to olbrzymia inwestycja i kaprys Hadriana, jednak biorąc pod uwagę jego zamiłowanie do podróży, jest to w zupełności zrozumiałe, że chciał mieć w miejscu, które było jego prywatnym domem, „miniaturę” swojego Imperium,

Podsumowując, Hadrian na pewno wyróżniał się na tle innych cesarzy przez to jak podchodził do innych kultur, w szczególności do greckiej i egipskiej. Świadczy to o jego otwartości, szerokich horyzontach oraz ciekawości świata. Swoje zamiłowanie ukazywał w każdej dziedzinie życia, co czyni go wyjątkowym władcą w historii Rzymu. Zapewne przywołane powyżej przykłady założeń nie wyczerpują w całości tematu, ale oddają ogólny zarys upodobań tego władcy. Na podstawie tych danych widać, że cesarz był prawdziwym koneserem architektury. Wpływało to również na jego własne projekty, które stanowią kombinacją jego ulubionych kultur.

Literatura:

- Adkins, Lesley; Roy Adkins; 2014, *Handbook to Life in Ancient Rome*, New York: Oxford University Press, s. 73
- Benjamin, Anna; 1963, *The Altars of Hadrian in Athens and Hadrian's Panhellenic Program*, w: American School of Classical Studies at Athens, *Hesperia*
- Birley, Anthony; 2002, *Hadrian cesarz nieustraszony*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy
- Boatwright, Mary; 2000 *Hadrian and the Cities of the Roman Empire*, Princeton University Press
- Højte, Jakob; 2000, *Imperial visits as occasion for the erection of portrait statues?*, „*Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*”, nr 133, s. 221–235
- Kleiner, Diana; 2009, *Roman Architecture, Rome and a Villa: Hadrian's Pantheon and Tivoli Retreat*, OpenLern Yale, The Open University, www.youtube.com/watch?time_continue=3744&v=o4-7bjljoMs (dostęp: 2 czerwca 2019)
- Lolos, Yannis; 1997, *The Hadrianic Aqueduct of Corinth*, w: American School of Classical Studies at Athens, *Hesperia* 66.2, s. 271–314
- McEwen, Indra; 1993, *Hadrian's Rhetoric I: The Pantheon*, „*Anthropology and Aesthetics*”, nr 24, Autumn, s. 55–66
- Pausanias, *Description of Greece*, English Translation by W.H.S. Jones, Litt.D., and H.A. Ormerod, M.A., 1918; in 4 Volumes. Cambridge, MA, Harvard University, London, William Heinemann Ltd., <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0160%3Abook%3D1%3Achapter%3D18%3Asection%3D9> (dostęp: 10 maja 2019)
- Sadurska, Anna; 1980, *Archeologia Starożytnego Rzymu tom 2*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- Sijpesteijn, Pieter; 1969, *A New Document concerning Hadrian's Visit to Egypt*, w: *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*
- Spawforth, Antony; Susan Walker; 1986, *The World of the Panhellenion: II. Three Dorian Cities*, „*The Journal of Roman Studies*”, vol. 76, s. 88–105
- Van den Broek, Roel; 1972, *The Myth of the Phoenix: According to Classical and Early Christian Traditions*, Leiden: E.J. Brill, s. 14